

דרכי אורה

משולחנו של רבינו הגדול מרן ראש הישיבה הגאון רבי מאיר צבי ברגמן שליט"א פרשת מקץ- חנוכה תשפ"ו (107)

'אתה חונן לאדם דעת'

וַיִּכַּר יוֹסֵף אֶת אֶחָיו וְהֵם לֹא הֵכִירוּהוּ (מ"ב, ח)

מה שאירע בארץ ישראל, אינו יכול להתבאר בכלים טבעיים בלבד. יש אפי' מי שמנסה לומר כי הקב"ה גרם לכך שהצבא לא הבחין בהכנות האויב, ומה שלא ראו, כי הקב"ה סימא את עיניהם. ויש שמוסיפים כי ראש הממשלה וכל מקבלי ההחלטות פשוט ניטלה מהם התבונה, ונעשה בהם מה שנעשה כדי לקדם את התוכנית העליונה.

אך האמת עמוקה וצלולה יותר. לא נאמר שהם נעשו עיוורים, אלא שהיו סומים מתחילה, כי שום אדם, בשום דרג או עמדה, אינו רואה באמת אלא אם הקב"ה מאיר את עיניו. אין דבר אצל אדם שהוא שלו: לא חכמה, לא ראי', ולא הבנה. הכל תלוי רק במה שמעניקים לו מן השמים.

כתוב בפסוק **'ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו'**, כיצד יתכן שאחי יוסף, עשרה חכמים וצדיקים, עומדים בפניו, מדברים עמו, סועדים לידו, ואינם מזהים שהוא אחיהם. אכן חז"ל אומרים שיצא מהם בלא חתימות זקן וכעת היה לו, וזו סיבה מסוימת להסתר פניו. אך המשגיח הגדול, רבנו הגה"צ רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל, לא קיבל את ההסבר הזה, הן יש דרך לזהות אדם לפי קולו ותנועותיו, ואפי' דרך צורת הילוכו. וכך סיפר המשגיח על הרב מפוניבז' זצ"ל שצעד פעם ברחובה של עיר וראה אדם הולך לפניו. לא את פניו ראה, אלא רק את צורת פסיעתו מאחור, ומתוך הקצב והקומה, אמר בליבו: ודאי זה בנו של פלוני. ניגש אליו וטפח קלות על שכמו, שאל: "האין אתה בנו של פלוני?" והלה השיב: "כן. אני הוא." והרי מעולם לא ראהו.

אז איך ייתכן, תמה המשגיח, ששבטי י-ה, אנשים נבונים, ערומים בדעת, עומדים מול אחיהם, שומעים אותו, רואים אותו, והוא יודע פרטים עליהם שלא נמסרו, מושיבים איש איש לפי כבודו וצערותו, וכל זאת בלי שיבחינו בו. אפשר לומר שהקב"ה סיבב את הדברים כך, כדי לבחון את ליבם: האם יתחרטו מרצונם על מכירתו של יוסף? האם ילחמו על בנימין? ייתכן שכן. אך המשגיח לא היה נכון לשמוע זאת. הוא ראה את הדברים אחרת, עמוק יותר, מהשורש.

משל נאה הביא: אדם היושב לחשב חשבון חשוב, מורכב במספרים, כפי שהיה בימים קדומים, ללא מחשבוניים. כאשר הוא מתחיל לחבר ספרות

רבות, מתגנבת בליבו תפילה חרישית: 'אנא, ריבונו של עולם, חנני בדעת, שלא אטעה, שלא אחטא בחשבוני'. והנה, גם כאשר הוא מחבר שתיים ועוד שתיים, שהרי זה פשוט לו שהתוצאה היא ארבע, אבל אין זה אלא בזכות סייעתא דשמיא. לא מפני שהידע מושרש, אלא מפני שמאירה בו דעת עליונה. הקב"ה מעניק לו הבנה, חוש, תפיסה שגם שתיים ועוד שתיים הם ארבע. ואם חלילה תיפסק סייעתא דשמיא, יוכל לחשב אותם חמש, מאה או אלף. לא מפני שהסכלות גוברת עליו, אלא מפני שהאור כבה.

וכך בדיוק, בעודם עומדים לפני יוסף, חסרה להם אותה עזרה שלמעלה. הם לא קיבלו סייעתא דשמיא. בלי אותה עזרה, לא ראו, לא הכירו, לא הבינו. כשהייתי ילד קטן ולמדתי בת"ת עץ חיים בירושלים, ערב חנוכה הגיע, וסידרו חנוכיה עם כוסות קטנות. המלמד שאל אותנו: 'למה אתם מניחים את הכוסות כשפיהן למעלה? למה לא הפוך, שהפתח למטה?' ענינו לו: 'אם נהפוך את הכוס כל השמן יישפך'. והמלמד השיב לנו בנחת: 'לא, אל תאמרו כך. אלא, אם נהפוך את הכוס, לא נוכל להכניס אליה את השמן בכלל. היא פשוט לא כלי'.

וזה סוד הראי', כי האדם באמת הוא רק כלי, ואם הפנים שלו סגורות והלב אינו פתוח לקבל, לא ניתן להחדיר בו כלום. ההבנה אינה תוצאה של מאמץ בלבד, אלא של פתיחת הכלי ושל סייעתא דשמיא. כך שבטי י-ה, לא שהקב"ה גרם להם לשכוח, אלא מספיק שלא עזר להם לזכור. הם עמדו שם ככלי שלא נפתח לקבל, וממילא לא ראו את אחיהם.

כך אין צורך לחשוב שהקב"ה סגר בפני השלטון את השער, אלא די בכך שלא פתח. כי אדם הוא ככוס. ואם כוסך הפוכה, לא תוכל לקבל בתוכה דבר. וכשאין סייעתא דשמיא, גם מה שמונח לפניך, אתה לא רואה. אפילו אם תעמוד מול יוסף ותשוחח עמו, הוא יישאר נסתר. כמו אנשי הצבא והמערכת: אם הקב"ה לא מאיר את עיניהם, לא יראו אפילו את ההכנות הכי בולטות לעין. וזו האמת הגדולה: אין לאדם שום דבר מעצמו. כל שביב הבנה וכל קרן של תבונה הם סה"כ מתנה משמים, ובלעדי הקב"ה אין כלום.

(מתוך דברי התעוררות שאמר רבינו שליט"א לאחר מאורעות שמחת תורה תשפ"ד)

'מה זאת עשה אלקים לנו'

פתחוהו עד שבאו בארץ כנען בבית אביהם ושם מצאו הכסף, אולם הרמב"ן ביאר כי אמתחת שק גדול יש לו שני צדדים הנקרא בלשון תלמוד מותרא, ובפי א' מן הצדדים הושם הכסף לכולם וכולם פתחו בצד שלא הי' הכסף ורק אירע לא' מהם שפתח בצד אשר בו הכסף ע"ש, והנה לכאורה הי' להם מקום לחשוב שמה שנמצא רק אצל א' ודאי מקרה הוא שהרי כולם פתחו ולאף א' חוץ ממנו לא נמצא כסף בפי אמתחתו, ודבר רחוק הוא לומר שבמקרה הם פתחו בצד שאין בו הכסף ויותר הי' להם לחשוב שלא הושם כסף אצל עוד א' ומסתמא רק מקרה הוא ובטעות נמצא שם הכסף, ומ"מ לא תלו הדבר במקרה אלא תלאוהו בדין שמים.

והנראה בביאור דברי הירושלמי עפ"י מ"ש רשב"ם בביאור מה זאת עשה אלקים לנו, מדה כנגד מדה יש כאן להוסיף לנו ממוון על פרעון עווננו עכ"ל, והיינו דהשבטים שבטי י-ה כבר הרגישו במצרים שהקב"ה עונשם על מכירת יוסף. וכמו שנאמר לפני זה (פס' כ"א) ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראונו צרת נפשו בהתחננו אלינו וגו' ומה שנמצא הכסף בפי אמתחת לוי, לא החשיבו זה ששמו ככוונה כדי להתעולל עליהם, כי לא עלה בדעתם שהושם אצל כולם, ורק אח"כ בבית אביהם מצאו הכסף אצל כולם ולכן עלה בדעתם אח"כ שעשו זה כדי להעליל עליהם, אבל בדרך כשנמצא הכסף רק באמתחתו של הא' וכולם לא מצאו כמ"ש רמב"ן, ודאי

וַיֹּאמֶר אֶל אֶחָיו הַיּוֹשֵׁב בְּכַסְפִּי וְגַם הִנֵּה בְּאִמְתַּחְתִּי וַיֵּצֵא לָבָם וַיַּחֲרִדוּ אִישׁ אֶל אֶחָיו לְאֹמֶר מַה זֹאת עָשָׂה אֱלֹהֵינוּ (מ"ב, כ"ח)

בירושלמי ברכות (פ"ב ה"ה): כד דמיך ר' סימון בר זביד כו' א"ר לוי מה אם אחי יוסף על שמצאו מציאה יצא לבם, אנו שאבדנו את ר' סימון עאכו"כ עכ"ל, וד' הירושלמי צריכים ביאור מה הקשר בין אחי יוסף לבין פטירתו של ר' סימון בר זביד, וגם יש לעיין באחי יוסף שיצא לבם הרי זה הי' שמא יעלילו עליהם שגנבו הכסף, ומה זה דקאמר ומה אחי יוסף על שמצאו מציאה יצא לבם.

והנה לשון הרמב"ם (פ"ג מהל' אבל הי"ב) כל מי שאינו מתאבל כמו שצויו חכמים הר"ז אכורי, אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה, וא' מבני חבורה שמת תדאג כל החבורה כולה כו' כל זה להכין עצמם ויחזור ויעור משנתו והרי הוא אומר הכיתה אותם ולא חלו מכלל שצריך להקיץ ולחול עכ"ל, והיינו שלא יחשוב מקרה הוא דהרי סוף אדם למות והכל למיתה הן עומדים אלא ידאג ויפשפש במעשיו, וידע שזה דין שמים ורוצים שיקיץ ויחול וירגיש ויפשפש במעשיו.

והנה מה שנמצא הכסף רק באמתחת הא' ולא באמתחות כולם, יש שפירשו שכל האחים לא פתחו אמתחותיהם במלון והי' להם מספוא לחמוריהם במקום מיוחד, ורק לוי פתח אמתחתו ולכך מצא הכסף אבל שאר האחים לא

מציאה ונתוסף להם כסף, אמנם כיון שהרגישו שחטאו והקב"ה ענשם, יצא לבם על שאינם מבינים למה מוצאים מציאה, וכיון שלא יכלו להשיג עומק דין שמים ע"ז יצא לבם ועשו חשבון הנפש 'מה זאת עשה אלקים לנו', אנו שאבדנו את ר' סימון, ודאי שצריך לדאוג ולפשפש 'מה זאת עשה אלקים לנו' ומוטל עלינו להתבונן ולפשפש בעומק דין שמים מה זאת אומרת לנו.

לא עלה בדעתם שישמו זה בכוונה וחשבו שודאי משגה הוא שנמצא הכסף ביד א', ואמנם יצא לבם ע"ז שלא הבינו דין שמים, שבדין שמים אין מקרים ומצד א' ראו שהקב"ה מענישם על מכירת יוסף, ופתאום חזר לא' כספו ומה היא המדה כנגד מדה מה שמוסיפים להם ממוון על פרעון עוונותיהם, וע"ז יצא לבם 'מה זאת עשה אלקים לנו' כיון שלא הבינו דין שמים.

וזה הביאור בירושלמי ומה אחי יוסף על שמצאו מציאה יצא לבם, אף שמצאו

רעה תחת טובה

נישט א מענטש' ושפלותו רבה כ"כ שאפי' א"א לטעון עליו על מעשה הגניבה, וזה מבואר מתוך לשון הרמב"ן בפר' האזינו (דברים לב, י') על הפס' 'הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם', ופי' הרמב"ן שהמשלם רעה למי שהטיב עמו יקרא 'נבל', ויתכן שיקרא כן בעבור שהוא נופל מבני אדם, כמו שקורין לבהמה שמתה 'נבילה' ע"ש שנפלה לארץ ומתה ע"ש.

(עפ"י מסוד חכמים - יום ש"ק מקץ תשפ"ד)

הם יצאו את העיר לא הרחיקו יוסף אָמר לְאִשְׁרֵי עַל בֵּיתוֹ קוּם רִדְף אַחֲרֵי הָאֲנָשִׁים וְהִשְׁתָּם וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לְמָה שְׁלַמְתֶּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה (מ"ד, ד).

הנה כאשר שלח יוסף את מנשה לרדוף אחרי השבטים על ענין הגביע, ציוה עליו להוכיחם 'למה שלממתם רעה תחת טובה', ולא הזכיר כלל את עצם האיסור של גניבה, ואף שהוא א' מו' מצוות שהוזהרו בני נח ונהרגין ע"ז ועוד שזה מצוה שכלית שמוסכם בכל העולם ענין פחיתות הגנב, ומ"מ גרוע יותר מי שגומל רעה תחת טובה שהוא יוצא מגדר האנושי המצוי ('עהר איז בכלל

חנוכה

ברכת 'להדליק נר של חנוכה'

פלוג מטבילת גר שאינו יכול לברך קודם טבילה, והנה שם ג"כ נוסח הברכה שוה בטבילת גר 'על הטבילה' כמו כל החייבי טבילות ולכן לא חילקו משום 'לא פלוג', אבל בברכת הדלקה לא שייך לומר 'לא פלוג' דהא אין נוסח ברכה של נר שבת שוה לשל נר יו"ט, שע"ז מברכין 'להדליק נר של שבת' וע"ז 'להדליק נר של יום טוב'.

והוסיף הנוב"י לתמוה שלד' המג"א צ"ל שגם בהדלקת נ"ח יברך אחר שהדליק משום 'לא פלוג' והא ודאי ליתא כמבואר בס' 'תרע"ו סעיף ב' בהג"ה וכו' ובע"כ כיון שהנוסח הוא 'להדליק נר של חנוכה' ל"ש לא פלוג מהדלקת נר שבת שנוסח הברכה 'להדליק נר של שבת', וה"נ ביו"ט ג"כ לא שייך 'לא פלוג' עיי"ש. ולכא"ו הוא תמיה עצומה על המג"א, אולם להאמור בר מברכת הדלקת נ"ח דנפקא מכלל ברכת המצוות ועניינה לעשות חלות נ"ח ולא שייך לומר ע"ז לא פלוג משאר הברכות ודוק.

ואחרי רבות בשנים אמר לי ח"א לעיין בס' מור וקציעה ועיינתי שם בס' 'תרע"ב בסופו לענין אם עבר הזמן שכתב הטור דומנה כל הלילה ומשמע בברכה, וכ' ע"ז הגאון ר"י יעקב עמדין זצ"ל ואמאי כיון דאינו מוכרע בגמ' ומחמת ספק בעלמא עבדינן לחומרא למה יברך כיון דברכות אינן מעכבות וקי"ל ספק דדבריהם לא בעי ברוכי כ' כו' וג"ל ליישב קצת דעת הטור דמצוה זו דנר חנוכה שאני דודאי ברכתה מעכבת לפי שכל עיקרה פרסומי

ניסא, וכי מדליק בלא ברכה לא מידי עביד, דהרואה סבר לצרכו הוא דמדליק, ולא מינכרא מילתא כלל דלשם מצוה קעביד כו' כו' כך נ"ל בדעת הטור ושהב"י מודה לו בזה שאם אנו מצריכין להדליק מספק לא סגי דלא מברך, ולכן קבע כן להלכה בסתם כו' עכ"ל בספר מור וקציעה, וב"ה שהנחני בדרך אמת וכוונתי לדעתו של הגאון ז"ל.

הרמב"ם מתחיל את הלכות חנוכה בברכות ההדלקה, ואח"כ ממשיך להלכות הלל, וכותב: בכל יום ויום מוח' הימים האלו גומרין את ההלל ומברך לפניו וכו' אעפ"י שקריאת ההלל מצוה מדברית סופרים מברך עליה 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו' כדרך שמברך על המגילה ועל העירוב וכו' עכ"ל. וצ"ע טובא דהרי בגמ' שבת דכ"ג הקשה הש"ס על נר חנוכה היכן ציונו, והרמב"ם לא שאל על נ"ח שהיא מד"ס האין מברכין וצונו ושאל זה רק גבי הלל, ויתירה מזו שלא כתב שמברכים על ההלל כדרך שמברכין על נ"ח דסליק מינה אלא כתב כדרך שמברכין על המגילה ועל העירוב, והדברים צע"ג.

ואשר יראה בזה דשאלת הרמב"ם אעפ"י שקריאת ההלל מצוה מד"ס מברך עליו 'אק"ב וצונו', לא נתכוון בזה לשאול שאלת הש"ס בשבת שם 'היכן צונו', דזה כבר כתב בפ"א מהל' ברכות ה"ג וכן כל המצוות שהן מד"ס כו' כגון מקרא מגילה והדלקת נר בשבת והדלקת נר חנוכה כו' מברך על הכל כו' וצונו כו' והיכן צונו כו' עיי"ש, ואמנם כאן בא רק לומר שגם קריאת הלל היא בכלל מצוה מד"ס כקריאת המגילה וכערוכ ולכן מברך אשר ק"ב וצונו, והא דלא כתב כדרך שמברך על נר חנוכה דאזיל מיני' וכתב לדוגמא קריאת המגילה ועירוב, נראה דשאני ברכת אקב"ו להדליק נר של חנוכה משאר ברכת המצוות, דבכל ברכת המצוות אין הברכה גורמת חלות במצוה והוא רק ברכה על המצוה ומברך עלי' כמו שמברך על מצוות

דאורייתא, משא"כ נ"ח דיסוד עניינה פרסומי ניסא וכמ"ש במק"א שברכת שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה היא חלק מהפרסומי ניסא, כן נראה דברכת להדליק נר של חנוכה עושה על ההדלקה חלות נר חנוכה, וכעין דאמרי' בשבת כ"ב ופסקה הרמב"ם בפ"ד ה"ט אחזי הנר בידו ועמד לא עשה כלום שהרואה אומר לצרכו הוא עומד, והיינו דבתקנת נ"ח איכא גם ברכת ההדלקה והכל חלק מהתקנה, ולכן השווה דין הלל לקריאת המגילה ועירוב ולא לברכת ההדלקה.

ונראה יש ליישב בזה ד' המג"א בהלכות שבת סימן רס"ג סק"ב שכ' על חידושו של הדרשה בשם אמו דביו"ט תברך ואח"כ תדליק כיון דמותר להדליק ביו"ט, וכ' ע"ג במג"א אבל אין חכמה לאשה. דלא חלקו חכמים כמש"כ סי' קנ"ח וכ"כ התוס' פסחים ד"ז ב', והשיג ע"ז בהג' דגול מרבה שהדין עם אמו של הדרשה דביו"ט תברך ואח"כ תדליק, ודחה ראיותיו של המג"א דאין הנדון דומה לסי' קנ"ח שמברכין תמיד אחר הנטילה משום נטילה שאחר יציאת בית הכסא משום 'לא פלוג' כיון שנוסח ברכת נטילה שוה, וכן מ"ש התוס' פסחים שמברכין בכל הטבילות אחר שטבל משום דלא

רבינו מרן שליט"א בהדלקת נר ראשון של חנוכה

העלון מוקדש לעילוי נשמתה של
הרבנית הצדקנית
מרת דבורה ע"ה
בת מרן רבי אלעזר מנחם מן זיע"א
א"ח לרבינו מרן שליט"א
ככלות השנה להסתלקותה
ב' טבת תשפ"ה